

Історія

УДК 94 (477.42) «1985/1991»-053.6-058.68+343.85

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16519381>

**Стан і профілактика правопорушень неповнолітніх
у Житомирській області в роки «перебудови» (1985-1991 рр.)**

Власюк Ігор Миколайович,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

м. Житомир, Україна, <http://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

Прийнято: 29.06.2025 | Опубліковано: 27.07.2025

***Анотація.** Метою дослідження є аналіз стану правопорушень неповнолітніх та профілактичних заходів, спрямованих на їхнє попередження у Житомирській області в роки «перебудови» (1985-1991 рр.), аналіз ефективності їх; впливу реформування суспільства на свідомість молоді.*

***Методологія дослідження** включає використання методів аналізу та синтезу, порівняльного та статистичного методів (в аналізі стану правопорушень підлітків в цьому регіоні); історичного (в оцінці соціальних проблем та тенденцій періоду «перебудови»). Використані принципи науковості, історизму та об'єктивності допомогли всебічному та неупередженому аналізу проблеми у конкретно-історичному вимірі названого періоду.*

***Наукова новизна дослідження** полягає у тому, що вперше здійснено спробу комплексного аналізу проблеми правопорушень неповнолітніх у Житомирській області в роки «перебудови», профілактичних заходів*

державних органів влади, спрямованих на їх попередження; введено до наукового обігу нові архівні джерела для розкриття теми дослідження.

Результати дослідження. Проаналізовано стан правопорушень неповнолітніх у Житомирській області в другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. Охарактеризовано вплив політики «перебудови» на соціальну сферу та суспільну свідомість. Висвітлено профілактичні заходи, спрямовані на попередження правопорушень підлітків у цьому регіоні. Виявлено проблеми і недоліки у реалізації цих заходів комісіями у справах неповнолітніх, іншими органами влади.

Введено до наукового обігу архівні документи, що допомагають проаналізувати соціальні проблеми неповнолітніх у Житомирській області та їх реакцію на процеси реформування радянського суспільства в роки «перебудови».

Висновки. Політика «перебудови» виявила низку проблем тогочасного суспільства в УРСР, призвела до значних зрушень у соціальній сфері та свідомості громадян. Одним з наслідків цього стало збільшення кількості правопорушень, скоєних неповнолітніми. Учнівська молодь стала своєрідним індикатором змін у суспільстві.

У Житомирській області збільшилася кількість злочинів, скоєних неповнолітніми. Відмічалася тенденція до зростання правопорушень у стані сп'яніння.

Влада констатувала недостатню роботу відповідних органів з підлітками-правопорушниками. Постанови повторювалися з року в рік, але проблема вирішувалася слабо.

Дії різних державних органів та громадських організацій часто не були скоординовані при вирішенні проблем неповнолітніх.

У перспективі подальших досліджень потребують вивчення суспільні настрої населення в Житомирській області у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр.

Ключові слова: «перебудова»; правопорушення; злочини; неповнолітні; Житомирська область; комісії в справах неповнолітніх.

The state and prevention of juvenile delinquency in Zhytomyr region during the years of "perestroika" (1985-1991)

Igor Vlasyuk,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of the World History, Ivan Franko Zhytomyr State University,
Zhytomyr, Ukraine, <http://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

Abstract. *The purpose of the study is to analyze the state and preventive measures of juvenile delinquency in the Zhytomyr region during the years of "perestroika" (1985-1991), and analyze their effectiveness; and the impact of reform processes on the youth's consciousness.*

The research methodology *includes the use of methods of analysis and synthesis, comparative and statistical methods (in the analysis of the state of juvenile delinquency in this region); and historical (in assessing social problems and trends of the "perestroika" period). The principles of scientificity, historicism, and objectivity were used to comprehensively and impartially analyze the problem in the specific historical dimension of the named period.*

The scientific novelty of the study lies in the fact that for the first time an attempt was made to comprehensively analyze the problem of juvenile delinquency in the Zhytomyr region during the "perestroika" years, preventive measures of state

authorities aimed at their prevention; new archival sources were introduced into scientific circulation to reveal the topic of the study.

Research results. *The state of juvenile delinquency in the Zhytomyr region in the second half of the 1980s - early 1990s was analyzed. The impact of the "perestroika" policy on the social sphere and public consciousness was characterized. Preventive measures aimed at preventing juvenile delinquency in this region were highlighted. Problems and shortcomings in the implementation of these measures by the Commissions for Juvenile Affairs and other authorities were identified.*

Archival documents were introduced into scientific circulation, helping to analyze the minors' social problems in the Zhytomyr region and their reaction to the processes of reforming Soviet society during the years of "perestroika".

Conclusions. *The policy of "perestroika" revealed a number of problems of the society in the Ukrainian SSR, led to significant changes in the social sphere, and the citizens' consciousness. One of the consequences of this was an increase in the number of offenses committed by minors. Students became a kind of indicator of changes in society.*

In the Zhytomyr region, the number of crimes committed by minors increased. The situation was difficult both in the city of Zhytomyr and in the districts of the region. There was a tendency to increase offenses while intoxicated.

The authorities noted the insufficient work of the relevant institutions with juvenile offenders. The resolutions were repeated from year to year, but the problem was poorly solved.

The activities of the relevant state institutions and public organizations did not develop clarity and interaction in the issues of identifying and accounting for juvenile delinquents.

In the future, further research requires studying the public mood of the population in the Zhytomyr region in the second half of the 1980s - early 1990s.

Keywords: *"perestroika"; offenses; crimes; minors; Zhytomyr region; Commissions for Juvenile Affairs.*

Постановка проблеми. Період «перебудови» в УРСР є недостатньо вивченим в ряді соціальних аспектів, зокрема щодо стану правопорушень серед неповнолітніх. Між тим, ці роки є важливими для вивчення історичного досвіду спроб реформування командно-адміністративної системи, що перебувала у стані занепаду, також змін і тенденцій, кризових явищ, суспільної свідомості (у т. ч. молоді). На сучасному етапі наша держава та суспільство потребують вивчення історичного досвіду профілактики правопорушень неповнолітніх, впливу кризових явищ у суспільстві на їх поведінку. Важливим, на наш погляд, є аналіз протиправних дій підлітків в роки «перебудови» в УРСР, коли загострилися проблеми та протиріччя тодішнього суспільства. Дана тема актуалізується також у зв'язку з необхідністю дослідження проблем регіональної історії в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему правопорушень, і, зокрема, злочинності серед неповнолітніх в УРСР частково проаналізовано в окремих наукових працях історичного та правового змісту. О. Лаврут проаналізувала причини девіантної поведінки неповнолітніх в УРСР, вплив на неї різних чинників [14]. В. Греченко висвітлив проблему хуліганства при охороні громадського порядку в УРСР, у т. ч. серед молоді [3]. Проблему алкоголізму в СРСР у період «перебудови» досліджував Ю. Латиш, охарактеризувавши при цьому і поширення її серед неповнолітніх [15]. У монографії українського історика В. Даниленка проаналізовано, зокрема, важливий аспект кризи у соціальній сфері в УРСР в роки «перебудови» [4].

У праці Н. Юзікової охарактеризовано стан запобігання злочинності серед неповнолітніх в СРСР [21]; О. Мельник дослідив проблему боротьби з організованою злочинністю в УРСР у 1960-х – 1980-х рр., звернувши також у

цьому контексті увагу і на скоєння злочинів неповнолітніми [16]; Є. Зозуля проаналізував криміногенну ситуацію в Україні у роки «перебудови» [11]; О. Стеблинська висвітлила важливу проблему скоєння злочинів підлітками у стані сп'яніння, роль у цих процесах криміногенних факторів [18]. Автори колективної монографії «Ювенальна юстиція: український дискурс» (2021) присвятили свої дослідження розробці ефективних шляхів попередження правопорушень неповнолітніх, вивчили відповідний міжнародний досвід [20].

Враховуючи складність теми дослідження та необхідність застосування міждисциплінарних підходів до її вивчення, важливо охарактеризувати й окремі праці, у яких висвітлено соціально-педагогічні аспекти проблеми. Зокрема, Н. Туз проаналізував вплив сім'ї на негативну поведінку підлітка, який вчинив злочин [19]. Є. Плisko охарактеризував теоретичні та практичні аспекти, досвід соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні, у різні історичні періоди, у т. ч. у 1970-х – 1980-х рр. [17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У працях українських дослідників щодо проблеми правопорушень неповнолітніх в УРСР радянського періоду висвітлено їх у контексті загального аналізу злочинності. Період «перебудови» у цьому аспекті є недостатньо вивченим. Регіональний вимір проблеми залишається практично мало вивченим, потребує залучення документів відповідних органів влади, вивчення ситуації, настроїв у суспільстві, реакції молоді на ці процеси. Поки немає окремого дослідження, присвяченого проблемі правопорушень серед неповнолітніх в Житомирській області у роки «перебудови». Соціальні проблеми неповнолітніх попередніх десятиліть у даному регіоні знайшли своє відображення у наукових працях І. Власюка, О. Буравського та Г.Стародубець [1; 2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз стану правопорушень неповнолітніх у Житомирській області у другій

половині 1980-х – на початку 1990-х рр., заходів відповідних органів влади, спрямованих на їхнє попередження.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні проблеми правопорушень неповнолітніх в Житомирській області в роки «перебудови», залученні архівних документів для розкриття теми, що вводяться вперше до наукового обігу.

Завдання статті: 1) охарактеризувати стан наукової розробки проблематики цього дослідження; 2) дослідити стан правопорушень, вчинених підлітками у названому регіоні в роки «перебудови»; 3) охарактеризувати проблему вчинення злочинів неповнолітніми регіону у стані сп'яніння; 4) проаналізувати види профілактичних заходів відповідних органів влади щодо попередження правопорушень неповнолітніх; 5) виявити ступінь ефективності заходів влади у боротьбі з правопорушеннями неповнолітніх; 6) проаналізувати вплив кризових явищ у суспільстві періоду «перебудови» на свідомість підростаючої молоді.

Метою статті є аналіз стану правопорушень неповнолітніх у Житомирській області у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр., профілактичних заходів відповідних органів влади, спрямованих на їхнє попередження або подолання.

Виклад основного матеріалу. Правопорушення неповнолітніх є соціально негативним явищем, що існувало в різні періоди історії людства. На думку Н. Юзікової, сутність злочинності неповнолітніх не змінюється в різні епохи, а лише модифікується, на неї впливають політичні, правові, економічні чинники [21, с. 12].

Злочинність в СРСР мала тенденцію до зростання ще із середини 1960-х рр., епохи «застою». До початку 1990-х рр. вона зросла більш ніж удвічі [11, с. 94]. «Перебудова» в УРСР (1985-1991 рр.) була складним, суперечливим явищем, незважаючи на усі спроби реформування радянської командно-

адміністративної системи, при збереженні існуючої комуністичної влади. Ці процеси викрили застарілі «хвороби» тодішнього суспільства, вихованого в дусі тоталітаризму та авторитаризму, а також породжували кризові явища в економіці. Український науковець В. Даниленко, зокрема, зазначає, що системна криза в економіці у ті роки «відповідно впливала на всі сфери життя суспільства й особливо на найбільш чутливу його складову – соціальну», що поступово занепадала [4, с. 34]. Економічні проблеми і невдале реформування цієї сфери загострили соціальні проблеми та призвели до зниження життєвого рівня населення, невдоволення та накопичення у нього негативної енергії [10, с. 518-519].

П. Мельник відмічає поглиблення процесів маргіналізації та люмпенізації в УРСР в роки «перебудови» та відповідне загострення криміногенної ситуації в республіці, особливо жорстоких проявів насильства, вимагань із застосуванням зброї, вбивств, розбоїв, грабежів і крадіжок, відродження бандитських формувань [16, с. 141].

Відповідальність за порушення адміністративного та кримінального законодавства неповнолітніми була передбачена відповідними кодексами УРСР. В них, зокрема, було введено заходи впливу, або примусові заходи виховного характеру для неповнолітніх, які не досягли ще 18-річного віку; встановлювалися види покарань за вчинення ними тяжких злочинів [12; 13].

В УРСР зростала кількість підлітків, які вживали алкоголь. Так, Ю. Латиш наводить дані опитувань учнівської молоді у 1984 р., за якими відчули стан алкогольного сп'яніння 27,8% хлопців і 19,2% дівчат серед старшокласників; 65,1% і 48,2% – серед учнів ПТУ. Наркоманія, у яку було втягнуто багато підлітків, збільшилася в республіці за 1982-1989 рр. у 4,2 рази [15, с. 89, 96].

Окремі дослідники звертають увагу на особливу активізацію у 1990 р. кримінальної діяльності підлітків віком від 14 до 17 років, а також

повнолітньої молоді, що випередила старших за віком людей, які скоїли злочини. Відмічається незахищеність та вразливість неповнолітніх до впливу криміногенних факторів в умовах тодішнього соціального середовища [18, с. 32].

Н. Туз виділяє об'єктивні та суб'єктивні обставини в сім'ї, що сприяють злочинній поведінці підлітків. На його думку, виховання у сім'ї є складним соціально-педагогічним процесом, однак недоліки його, поряд з іншими факторами, найбільше впливають на злочинну поведінку підлітків [19, с. 329, 331].

У контексті досліджуваної нами теми нам важливо звернути увагу на прояви асоціальної поведінки неповнолітніх, які також гостро відчували кризові процеси через проблеми у своїх сім'ях, шкільному середовищі, міжособистісному спілкуванні та через загальні настрої у суспільстві, яке очікувало на позитивні зміни. Зміни у суспільній психології відчувалися як на рівні загальносоюзному, так і республіканському та місцевому.

Важливими для аналізу правопорушень та поведінки підлітків у Житомирській області в роки «перебудови» є постанови комісій у справах неповнолітніх на обласному та районному рівнях.

Зокрема, аналіз змісту постанови комісії в справах неповнолітніх при Житомирському облвиконкомі від 02.12.1986 №24 «Про стан роботи з підлітками, які ухиляються від навчання і праці» показує, що злочинність серед них залишалася високою, особливо в м. Бердичеві, Коростені, Богунському районі м. Житомира. Із загальної кількості тих, хто скоїли злочини у 1986 р., кожний сьомий не навчався і не працював.

Влада визнавала, що була недостатньо організованою індивідуальна робота з батьками, які негативно впливали на дітей. Міліція, школи, трудові колективи обмежувалися співбесідами, нерішуче застосовувалася сила закону про примусове лікування батьків-алкоголиків, обмеження їх у дієздатності.

Серйозною проблемою для контролюючих органів залишався формальний підхід до роботи з батьками неблагополучних сімей, у якій була відсутня цілеспрямованість, конкретність, результативність; не складалися акти обстеження сімей [7, арк. 25].

Також не було узгодженості у діяльності організацій, що брали участь у вихованні підлітків. Злочинність серед неповнолітніх була, як і раніше, високою. Зокрема, у Лугинському районі Житомирської області у 1985 р. у порівнянні з попереднім роком кількість злочинів збільшилася у 2,7 рази. За 1985 і чотири місяці 1986 р. на засіданнях районної комісії було розглянуто 24 справи на 39 підлітків.

У роботі шкіл, трудових колективів, комсомольських, профспілкових організацій, лікувальних, культурно-просвітницьких установ, комісії у справах неповнолітніх при райвиконкомі, дільничних інспекторів районних відділів внутрішніх справ ще не було вироблено чіткості та взаємодії у питаннях виявлення та обліку підлітків-правопорушників.

Кількість злочинів, скоєних неповнолітніми у стані пияцтва мала тенденцію до збільшення. Наприклад, у 1985 р. порівняно з 1984 р. кількість таких підлітків у Чуднівському районі Житомирської області збільшилася з 1 до 10, Андрушівському – з 2 до 6 осіб.

Влада відмічала низьку обізнаність інспекторів. Так, понад 70% неповнолітніх, які скоїли злочини у Чуднівському районі, не були у полі зору працівників міліції. Непоодинокими були випадки, коли на облік не ставились підлітки, які скоїли злочини в нетверезому стані. Також на низькому рівні було організовано роботу з дорослими, які втягували підлітків у пияцтво [7, арк. 60].

Пропаганда тверезого способу життя була малоефективною. У ній були недостатніми цілеспрямованість та послідовність. У Житомирській області станом на 1986 рік були поширеними пияцтво та наркоманія серед підлітків.

Медичні працівники разом з інспекціями, комісіями у справах неповнолітніх, громадськістю не на належному рівні проводили роботу з підлітками, які вживали алкоголь та наркотичні речовини; не приймали заходів до їх своєчасного лікування. У Коростенській, Любарській, Баранівській та інших районних лікарнях лікарі не мали інформації про дітей із неблагополучних сімей, не оздоровлювали їх, не брали участі в рейдах-обстеженнях побутових умов таких дітей [7, арк. 4].

У містах Житомирі та Коростені вже у 1986 р. викликало тривогу поширення початкової форми наркоманії серед неповнолітніх. Однак, як свідчить зміст постанови комісії з боротьби з пияцтвом при обласному виконкомі, медичний персонал наркологічних кабінетів, керівництво шкіл та ПТУ, працівники райвідділів органів внутрішніх справ незадовільно займалися справою виявлення хворих підлітків на наркоманію [6, арк. 38-39].

О. Лаврут, аналізуючи негативні прояви поведінки підлітків в УРСР, зокрема зазначає, що їх наркотичні пристрасті були тісно пов'язаними з тодішньою дійсністю, намаганням забути власні та сімейні проблеми, бажанням отримати задоволення. Дослідниця, на наш погляд, висловлює важливу думку про те, що об'єктивними причинами девіантної поведінки неповнолітніх були потужний контроль над ними з боку владних органів, обмеження їх індивідуальної свободи [14, с. 399-400].

Обласний відділ охорони здоров'я мав спрямовувати роботу усіх лікувально-профілактичних закладів на повне виконання заходів з питань морально-гігієнічного виховання; розглянути питання про введення штатних одиниць наркологів для роботи з підлітками в Новограді-Волинському та Бердичівському міжрайонних наркологічних диспансерах. Також мало бути посилено увагу до неповнолітніх, які перебували на обліку у групах ризику та дітей, які виховувалися у неблагополучних сім'ях [7, арк. 4].

У м. Житомирі ситуація була не кращою. Так, у Корольовському районі міста в 1986 р. злочинність збільшилася на 21,1%, лише за шість місяців цього року – у 2,1 рази. Її удільна вага залишалася високою (14,4%). Більшість інспекторів слабо взаємодіяли з державними та громадськими організаціями, не брали участі у відстороненні причин та умов, що сприяли виникненню і розвитку в середовищі неповнолітніх негативних тенденцій. За шість місяців цього року серед учасників правопорушень близько 71% таких, які раніше не були відомі в інспекції; 31,2% злочинів в Корольовському районі міста було здійснено особами, які були в полі зору працівників міліції, у тому числі 4 засуджених з відстрочкою виконання вироку [8, арк.11]. Ця тривожна статистика свідчила про проблеми суспільства, що загострилися в роки «перебудови».

У 1986 р. з метою боротьби з цими явищами планувалося провести такі рейди: «Фільтр» – по виявленню молоді і неповнолітніх, що порушують антиалкогольне законодавство і ведуть антигромадський спосіб життя; «Підліток» – по організації літнього відпочинку і праці підлітків, схильних до правопорушень (травень – серпень), «Зайнятість» – по виявленню та залученню до суспільно корисної праці випускників загальноосвітніх шкіл та профтехучилищ [7, арк. 89].

Влада намагалася виявити причини зростання рівня злочинності серед неповнолітніх, покладаючись при цьому переважно на комісії у справах неповнолітніх: «глибоко розібратися з причинами росту, високого рівня злочинності, забезпечити корінне покращення виховної роботи серед неповнолітніх у трудових, навчальних колективах, сім'ї, за місцем проживання [8, арк. 26]. Однак, поступово ставало зрозуміло, що соціальні проблеми суспільства, у т. ч. неповнолітніх, були породжені системною кризою командно-адміністративної системи та спробою реформування її в роки «перебудови».

Вивчаючи зміст постанов у справах неповнолітніх та обласного виконавчого комітету за попередні роки (зокрема за 1984 р.), можна побачити, що названі вище проблеми та заходи практично були такими ж, відмічалася зростання злочинності серед підлітків окремих районів області [5, арк. 4-6].

Аналізуючи постанови обласного виконавчого комітету, можна часто побачити, що проблеми, пов'язані з профілактикою правопорушень неповнолітніх, вирішувалися формально відповідними органами влади, а також батьківськими комітетами та ін. Так, у постанові комісії в справах неповнолітніх при облвиконкомі від 13 листопада 1987 року №5 зазначалося, що у Бердичівському та Овруцькому районах батьківські комітети, жіночі ради, комісії допомоги сім'ї і школі слабо впливали на батьків, які не займалися вихованням дітей. І ці недоліки в роботі з батьками та підлітками-правопорушниками призвели до того, що за десять місяців 1987 року порівняно з попереднім роком дитяча злочинність зросла в Овруцькому районі у 2 рази, Бердичівському – у 5 разів [8, арк. 53].

Щодо м. Бердичева, районного центру Житомирської області, ситуація була складною. Так, за 11 місяців 1987 року порівняно з минулим роком злочинність серед неповнолітніх зросла у місті на 34,8%. Збільшилась кількість підлітків, які здійснили злочини повторно і в групах. Особливу тривогу викликало збільшення злочинності серед учнів профтехучилищ та шкіл. У педагогічних колективах, особливо шкіл №8, 9, 10, СПТУ №3, 4 недооцінювалася роль ранньої профілактики, не було налагоджено чіткий контроль за відвідуванням занять, була відсутньою правильна реакція на пропуски. Не велася індивідуально-профілактична робота з підлітками, які мали незадовільну оцінку за поведінку. Робітники районної інспекції в справах неповнолітніх несвоєчасно виявляли і ставили на облік тих, хто був схильним до правопорушень. Більше половини підлітків, які здійснили злочини у 1987 р., не були відомі міліції. Також були випадки формалізму у роботі по боротьбі

з пияцтвом серед неповнолітніх та неблагополучними сім'ями. З 127 доставлених в органи міліції підлітків за порушення антиалкогольного законодавства лише 24 було поставлено на облік. До батьків, які не виконували свої обов'язки по вихованню дітей, довгий час не приймалися заходи адміністративної та громадсько-правової відповідальності, не було проведено обстеження умов життя їхніх дітей [8, арк. 62-63].

Загалом, це свідчило про кризові явища у відносинах як у сім'ї, так і суспільстві, байдужість, застійні явища, що потребували, можливо, інших методів вирішення. На нашу думку, давали знати про себе ті виклики, з якими зіткнулося суспільство, переживаючи спроби оздоровлення діючою тоді комуністичною владою. Суспільство було неготовим до того, щоб взяти на себе відповідальність для вирішення актуальних соціальних проблем, а більше покладалося на вирішення цих проблем державою, яка традиційно у радянський час контролювала усі сфери життя населення.

У довідці для комісії при облвиконкомі про стан правопорушень неповнолітніх у м. Новограді-Волинському (1988) повідомлялося, що протягом останніх років кількість злочинів, здійснених підлітками, збільшилась у 2 рази (серед них 18,4% злочинів були важкими), а кількість їх учасників – на 28% [8, арк. 238].

Ситуація зі скоєнням правопорушень неповнолітніми в області погіршувалася. Так, станом на 1988 рік близько 85% підлітків, які скоїли злочини, не перебували на обліку в органах внутрішніх справ, 11% здійснили злочини повторно. Збільшилась кількість учасників групових злочинів. Профілактика проводилася слабо, була відсутня системність та конкретність у проведенні антиалкогольного виховання підростаючого покоління, роботи з неблагополучними сім'ями. Понад 900 неповнолітніх притягувались до адміністративної відповідальності за пияцтво. Близько 2 тис. дітей доставлялися у міліцію за бродяжництво, дрібні крадіжки, хуліганство, інші

правопорушення. Поведінка 3,5 тис. підлітків обговорювалась на засіданнях комісій в справах неповнолітніх при міськрайвиконкомх [8, арк. 203].

На початку 1990-х рр. збільшилася кількість правопорушень серед підлітків. Так, у Богунському районі м. Житомира комісією в справах неповнолітніх у 1991 р. було розглянуто 365 справ на 455 підлітків. Серед вчинених правопорушень були: крадіжки (89 осіб), хуліганські дії (75), аморальна поведінка (12), вживання спиртних напоїв (214) та ін. За віком переважали підлітки віком 14-16 років (137), 16-18 років (269), переважно школярі та учні ПТУ [9, арк. 46].

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх посідала головне місце у вирішенні цієї проблеми. Зокрема, як показує зміст довідки для облвиконкому про перевірку правовиховної роботи в СПТУ № 5, 13 м. Житомира (від 25 грудня 1987 року), злочинність серед учнів цих навчальних закладів залишалася високою, що пояснювалося тим, що у правовиховній роботі не було системності заходів, послідовності, цілеспрямованості, а також взаємодії у позитивному впливі на неповнолітніх. Мало уваги приділялося ранній профілактиці правопорушень. В училищах не було необхідної реакції на пропуски занять, випадки грубості та хуліганства. Особливо це було характерним у роботі класних керівників та майстрів груп.

Слабко велася робота по боротьбі з пияцтвом, що мало тоді поширений характер. Окремі особи карались від 2 до 5 разів за порушення антиалкогольного законодавства.

Недостатньо проводилася робота щодо заохочення учнів у гуртки, спортивні секції. Правова пропаганда не містила різноманіття форм і методів. Погано працювали учнівські органи самоуправління, ради гуртожитків [8, арк. 97-98].

Отже, в ряді середніх професійно-технічних закладів ми також спостерігаємо певну розслабленість, небажання керівників серйозно боротися

з проявами правопорушень серед учнів, що, власне кажучи, було характерним і для діяльності відповідних органів влади.

Важливо, на наш погляд, проаналізувати заходи профілактики правопорушень серед неповнолітніх в роки «перебудови». Зокрема, вони містяться у «Постанові комісії в справах неповнолітніх при Житомирському облвиконкомі №12 «Про комплексний план роботи державних, правоохоронних органів, громадських організацій Житомирської області по попередженню правопорушень серед неповнолітніх на 1988 рік». У першому розділі постанови йшлося про організаційно-масові заходи. На першому місці була ідейно-політична робота серед неповнолітніх: «Всю роботу державних, правоохоронних органів, громадських організацій області спрямовувати на виховання у дітей і підлітків ідейної переконаності, високих моральних якостей, поваги до радянських законів, суворого їх дотримання» [8, арк. 106].

Актуальним завданням, як і в попередні роки, були об'єднання і координація зусиль державних органів, громадських організацій щодо попередження правопорушень серед підлітків; значна роль у цьому процесі відводилася і комсомольським органам та організаціям. Також практикувалися виїзні засідання комісій в справах неповнолітніх за місцем навчання, роботи або проживання підлітків-правопорушників. Удосконалювалася робота районних, міських відділів внутрішніх справ з попередження злочинності серед неповнолітніх. Вони мали вжити заходи щодо попередження повторної і групової злочинності, покращити координацію діяльності правоохоронних органів по своєчасному обміну взаємною інформацією про підлітків-правопорушників з метою їх перевиховання; підвищити ефективність роботи з виявлення груп підлітків з відхиленням у поведінці, а також тих, хто ніде не навчався і не працював з метою їх влаштування

Влада відмічала проблеми ефективності боротьби з пияцтвом та наркоманією серед неповнолітніх. З цією метою пропонувалося активізувати

роботу наркологічних диспансерів для підлітків при обласному та міжрайонних наркологічних диспансерах у містах Бердичеві, Коростені, Новограді-Волинському; поліпшити спільну роботу районних, міських відділів внутрішніх справ з наркологами; організувати роз'яснення серед неповнолітніх та їх батьків законодавства про посилення боротьби з наркоманією; підвищити роль громадськості у перевихованні неповнолітніх; посилити правове виховання у загальноосвітніх школах, профтехучилищах області [8, арк. 110-111].

Як державні органи, так і громадськість, розуміли необхідність організації дозвілля неповнолітніх, виховних заходів. Зокрема, було прийнято рішення про відкриття дитячо-юнацьких спортивних шкіл в смт Володарськ-Волинську та Дзержинську, організації 27 денних оздоровчих таборів для дітей, схильних до правопорушень, з неблагополучних та малозабезпечених сімей, залучення підлітків-правопорушників до студентських загонів, у гуртки, секції за інтересами, спортивно-технічні клуби тощо.

Виховна робота з молоддю включала і продовження ведення передач обласного радіо «Право на ім'я людина», «За ефективну працю і здоровий побут», на сторінках обласних газет рубрик: «На сімейну раду», «За здоровий і тверезий спосіб життя» (в газеті «Радянська Житомирщина»), «Підліток серед нас», дискусійний клуб «Контакт» (в газеті «Комсомольська зірка») [8, арк. 114, 117].

Отже, профілактичні заходи з попередження правопорушень неповнолітніх були активізовані владою області у названі роки, однак не завжди були ефективними, що було пов'язано і з суб'єктивним чинником та проведенням переважно одних і тих же форм і методів правової та виховної роботи.

Загалом, як зазначає Є. Пліско, в УРСР протягом 1939-1990 рр. було розроблено та втілено у життя соціоцентричну модель соціального виховання

неповнолітніх правопорушників, що передбачала ідею пріоритету загальних суспільних інтересів над особистісними потребами, бажаннями підлітків, що відповідало загальному соціальному та політичному розвитку тогочасного суспільства [17, с. 246].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Перебудова в СРСР стала своєрідним дзеркалом, у якому відобразилися соціальні та психологічні проблеми підлітків. Саме молодь гостріше відчувала кризові явища у суспільстві, образно кажучи, була «інфікована» ними і не могла знайти в рамках тодішньої системи способи подолання їх.

Загалом, вивчаючи проблеми профілактики правопорушень серед неповнолітніх, можна помітити, що вони постійно були у 1980-х рр. переважно однотипними, «переходили» у наступні постанови, але на практиці не завжди ефективно реалізовувалися.

Можна констатувати частий формалізм в роботі органів влади, відповідальних за попередження та боротьбу з правопорушеннями неповнолітніх.

Зростання злочинності серед неповнолітніх в області перебувало у тісному зв'язку з криміногенною ситуацією в УРСР та соціальними проблемами суспільства в роки «перебудови».

Аналіз документів показує відчутне посилення проблем та викликів для органів влади, які контролювали протиправну поведінку неповнолітніх в області.

У зв'язку з вивченням даної проблематики доцільним є дослідження суспільної обстановки та настроїв населення регіону у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр., впливу криміногенної ситуації на ситуацію у м.Житомирі та районах області.

Список використаних джерел

1. Буравський О., Власюк І. Правопорушення неповнолітніх у Житомирській області в 1970-х рр.: стан та заходи запобігання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* 2024. Вип. 48. С. 68-74. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-48-68-74>
2. Власюк І., Стародубець Г. Проблема дитячої безпритульності на Житомирщині та боротьба з нею в період пізнього сталінізму (1944–1953 роки). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис.* Чис. 24. 2021. С. 73-77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.24.12>
3. Греченко В. А. Хуліганство як проблема охорони громадського порядку в УРСР на початку 1950-х рр. *Право і безпека.* 2023. № 3 (90). С. 21–31. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.02>.
4. Даниленко В.М. Україна в 1985-1991 рр.: остання глава радянської історії. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. 278 с.
5. Державний архів Житомирської області, ф. Р. 1150, оп. 4, спр. 1449, 125 арк.
6. Державний архів Житомирської області, ф. Р. 1150, оп. 4, спр. 1470, 62 арк.
7. Державний архів Житомирської області, ф. Р. 1150, оп. 4, спр. 1484, 92 арк.
8. Державний архів Житомирської області, ф. Р. 1150, оп. 4, спр. 1503, 254 арк.
9. Державний архів Житомирської області, ф. Р. 1150, оп. 4, спр. 1580, 58 арк.
10. Економічна історія України: іст.-екон. дослідж.: в 2 т. / [Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.; відп. ред. В. А. Смолій]; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2 . 2011. 606 с.

11. Зозуля Є. В. Криміногенна ситуація в Україні періоду становлення та розвитку незалежної держави. *Наука. Релігія. Суспільство* 2010. № 1. С.93-98.
12. Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. (зі змінами та доп.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0005?an=985139> (дата звернення: 20.04.2025)
13. Кримінальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 р. (зі змінами та доп.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=480100> (дата звернення: 20.04.2025)
14. Лаврут О. О. Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України: дис. докт. іст. наук: 07.00.01. Вінниця – Черкаси, 2021. 549 с.
15. Латиш Ю. Антиалкогольна кампанія Михайла Горбачова: причини, здобутки і втрати. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2016. Вип. 21. С. 85-100.
16. Мельник П. О. Кримінально-правове забезпечення протидії організованій злочинності в УРСР (1960-1991 рр.): дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 267 с.
17. Пліско Є. Ю. Соціальне виховання неповнолітніх правопорушників в Україні: теорія та практика (XX – початок ХХІ століття) : монографія. Слов'янськ: Видавництво Б. І. Маторіна, 2019. 456 с.
18. Стеблинська О. С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння: дис.. канд.. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2008. 222 с.
19. Туз Н. Д. Вплив недоліків сімейного виховання на формування особи неповнолітнього злочинця. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 1. С. 326-332.

20. Ювенальна юстиція: український дискурс: колективна монограф. / за заг. ред. Долженкова О. Ф., Корнієнка М. В. Одеса: Університет Ушинського, 2021. 320 с.
21. Юзікова Н. С. Злочинність неповнолітніх: закономірності розвитку, теорія та практика запобігання і протидії їй в Україні: автореф. дис. . д-ра юрид. наук : 12.00.08; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 40 с.